

ЦІННІСНІ АСПЕКТИ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ШКОЛЯРІВ У ЧАС ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

Анотація. Статтю присвячено значенню цінностей і екологічних цінностей у структурі особистості і екологічної компетентності, їх впливі на прийняття рішень на користь довкілля, визначено комплекс глобальних екологічних викликів, продемонстровано необхідність зміни ціннісних основ діяльності в час глобальних викликів.

Ключові слова: Екологічна освіта, екологічна компетентність, цінності, глобальні виклики.

Abstract. The article deals with the importance of values and environmental values in the structure of personality and environmental competence, their influence on environmental decision-making, defines a set of global environmental challenges, demonstrates the need to change the value bases of activity during global challenges.

Keywords: Environmental education, environmental competence, values, global challenges.

Наукові розвідки у царині суспільно-природних взаємодій активізуються у зв'язку із необхідністю адаптації суспільств до глобальних викликів і зменшення соціальних ризиків у період екологічної кризи. Остання має антропогенні причини, виявляється у постійному погіршенні стану біосфери, порушенні її здатності до самовідновлення а останнім часом – і саморегуляції. На рівні глобальних екосистем суспільні ризики виявляються, насамперед у змінах клімату, неконтрольованому забрудненні і накопиченні відходів, виснаженні прісних вод, втраті біорізноманіття [4]. Дані ризики експонують загострені глобальні екологічні проблеми, що вже зараз мають наслідки не лише екологічного, а й соціального характеру. Саме ці проблеми – зміни клімату, забруднення біосфери, виснаження життєво необхідних ресурсів, втрату біорізноманіття - можемо розглядати, як *глобальні виклики*. Погіршення довкілля, його екологічна небезпеченість провокує екосистемні відповіді, які, власне, й підносять проблеми до рангу

викликів. Виникають ризики для здоров'я, міського та інших видів стресу, зростає почуття невдоволеності, нещасності, рівня соціального смутку, що, в свою чергу, впливаючи на спосіб життя, провокує агресію по відношенню як до природи, так і до членів мікрогрупи чи суспільства.

Значна відірваність від природи, втрата відчуття єдності з нею, не усвідомлення власної «біологічності» і «довкільності», надмірні споживчі потреби й природоруйнівні звички, екологічне невігластво, домінуюче споживацьке та практично-прагматичне ставлення до природи авторитетних інших, невміння і небажання особистості поводитись екологічно безпечно загалом має ціннісну природу.

Цінність – термін, що слугує для визначення людського, соціального і культурного значення певних явищ дійсності [2]. У філософському контексті цінність – це «термін, що позначає належне та бажане, на відміну від реального, дійсного». Говорячи про поняття „цінність”, ми насамперед маємо на увазі соціально-історичне для суспільства чи особистісне для індивіда значення певних явищ навколишнього світу. Цінності є важливим фактором регуляції поведінки особистості і через систему ціннісних орієнтацій тісно пов'язані із світоглядом. Цінність – це будь-який об'єкт, риза, явище, що має життєво важливе значення для суб'єкта (індивіда, групи, прошарку, етносу), те, що визнається значущим, пріоритетним, таким, що визначає напрям дій і пріоритети в результаті вибору. Провідними у формуванні цінностей є почуття, передумовою - потреби. В широкому сенсі цінність – уявлення про те, що є святим для людини, групи, суспільства загалом, їх переконання і переваги, що виражаються у поведінці. У вузькому розумінні йдеться про цінності, як про духовні ідеї, фіксовані в узагальнених поняттях [3]. Формуючись у свідомості, цінності опановуються у ході оволодіння культурою. Цінності не піддаються сумніву, вони слугують еталоном, визначаючись за пріоритетами і мотивацією поведінки і діяльності.

Цінності, окрім пріоритетів у виборі, виявляються й у *мотивах* діяльності, адже одна і та ж дія може мотивуватись по різному і, відповідно, демонструвати різні ціннісні ієрархії.

Відповідно до сформованої ціннісної системи особистість розбудовує власне життя. Те, що вважається цінним – визначає пріоритети і напрям побутових, утилітарних і професійних виборів, дій, вчинків. Відповідно, те, що знаходиться нижче у ціннісній ієрархії, практично не виступає пріоритетом у напрямках вибору і діяльності. Зазначимо, що саме діяльність через дії, вчинки, рішення є механізмом впливу на довкілля, як покращення, так і погіршення його стану. Ці два вектори залежать, насамперед, від місця екологічних цінностей у ціннісній ієрархії особистості, що діє і вчиняє.

Цінність природи – одна з найфундаментальніших як у суспільно-історичному, так і у особистісному аспектах. Зазвичай, говорячи про це, ми розглядаємо значення і вирішальну роль природного оточення у житті людини, наголошуємо на естетичній, санітарній, терапевтичній та інших цінностях природи. Ці та багато інших аналогічних „цінностей природи” проголошені на сторінках нормативних документів з освіти, їм присвячені наукові дослідження та методичні розробки. Таке розуміння цінності природи, близьке до поняття «значення природи» чи «роль природи», є поширеним і звичним. Однак, в моменти суспільних і екологічних трансформацій та хаосів, що зазвичай характеризуються руйнуванням традиційних ціннісних систем, Природа має усвідомитись не як „цінність для когось”, а як „цінності чогось” [1]. Адже цінності є історично-конкретними і змінюються в кризові епохи. Формування цінності природи відбувається тоді, коли природа і її об'єкти сприймаються і визнаються людиною як рівноправні, такі, які мають право на існування незалежно від її волі. Це відбувається шляхом суб'єктифікації об'єктів довкілля, на основі емпатії (проективної та когнітивної).

Особливий статус екологічних цінностей обґрунтовується неминучістю виникнення протиріч у системі особистісних цінностей у процесі вивчення природного і антропогенного середовищ, впливу діяльності людини на довкілля, і – акцентуємо – усвідомлення наслідків цієї діяльності. Зрозуміло, що час, коли екологічні проблеми перестали бути просто проблемами, а трансформувались до рівня «викликів», є найсприятливішим і об'єктивним для змін у ціннісних системах та ієрархіях, переоцінки пріоритетів, перебудови звичок, стилів і стратегій поведінки й діяльності у довкіллі. Саме зміни у пріоритетності цінностей, імплементація екологічних і коеволюційних цінностей у топ-цінності, і, відповідно, наступна екологічність повсякденних і професійних рішень є механізмом успішної адаптації до ризиків, провокованих глобальними викликами.

У переліку екологічних цінностей – переліки й процеси, що проектують у свідомості особистості позитивні характеристики навколишнього середовища і екологічної ситуації, поєднують людину з довкіллям. Екологічна ціннісна система, як зацікавлено-діяльнісне відображення довкільних небезпек, є первинною, адже первісні екологічні ризики переважали над соціальними. Відображаючись у культурі, екологічні цінності завжди регулювали поведінку людини, однак практично не виступали її пріоритетом. З подальшим суспільним розвитком залежність від природи зменшувалась, несприятливі екологічні ситуації теж ставали менш вірогідними. Тож, історично-конкретна суспільна ціннісна система поступово «відсувала» екологічні цінності на нижчі ієрархічні щабелі, актуалізуючи цінності суспільні, матеріальні, самореалізації тощо. Необхідність сучасної актуалізації екологічних цінностей, оцінки ситуаційної адекватності ціннісної ієрархії є реакцією на появу глобальних викликів, пріоритетними серед котрих вперше у суспільній історії визнаються екологічно-ресурсні. Адже пріоритетність саме екологічних цінностей і цінностей спів-еволюції забезпечує екологічність виборів і рішень на користь

довкілля, екологічність споживання, екологічність у використанні ресурсів та поведінки у екосистемах, загалом- екологічність життєвої компетентності.

Найперспективнішим шляхом нівелювання глобальних викликів є зміна моделі споживання і загального стилю взаємодії у системі «природа-людина». Вміння зменшувати антропогенний тиск на довкілля, запобігати забрудненню повітря, води, ґрунтів, втраті біорізноманіття, знищенню лісових масив, деградації земель й сприяти їх відновленню, мінімізувати відходи є суттєвим у формуванні свідомості зростаючого покоління, його екологічної компетентності. Цінності у структурі екологічної компетентності набувають значення ключової категорії. Саме вони регулюють вибір на користь довкілля (якщо в ціннісній ієрархії екологічні та коеволюційні цінності належать до вищих щабелів) або на користь чогось іншого (якщо превалює, як цінність, щось інше). Тому серед сучасних освітніх домінант має превалювати формування саме екологічних цінностей, які забезпечують вибір рішень на користь довкілля, визначають пріоритетність його збереження не лише як системи життєзабезпечення людей, а й унікальної природної структури з притаманними взаємодіями і планетарними функціями життя.

Література:

1. Гладкий М.П.(2003) Трансформація смисложиттєвих орієнтирів за умов сучасної екологічної ситуації в Україні: *Автореф. дис. канд. філос. наук: 09.0.03* – К., 16 с.
2. Морозова Л.П. (1994) Екологічні цінності особистості: сутність та формування: *Автореф. Дис.канд. філос. наук.* – К., 20 с.
3. Морозова Л.П., Бондарчук А.О., Варук Ю.С.(2017) Роль екологічних цінностей у формуванні екологічної культури особистості. *«Young Scientist», № 11 (51)*
4. The Global Risks report. The World economic Forum (2020) .- Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Risk_Report_2020.pdf